

ИТАЛО КАЛВИНО
ПРАВИЛНО И НЕПРАВИЛНО
ИЗПОЛЗУВАНЕ НА
ЛИТЕРАТУРАТА В
ПОЛИТИКАТА

Превод от английски: Никола Захариев, 1990

chitanka.info

*Беседа на английски език, изнесена в
Амхърст (щата Масачусетс, САЩ) през 1975 г.
на колоквиум по европейска политика.*

Когато получих поканата да говоря на вашия колоквиум, първото, което ми мина през ума, бе да потърся дали нямам нещо готово на тази тема, да ви прочета някое свое изказване на многобройните дискусии по тези проблеми. Оказа се, че от години нито съм писал, нито съм казвал нещо на тази тема.

Това ми се видя странно, тъй като през годините на моята младост — 1945, през петдесетте години и по-късно — проблемите на отношението на писателя към политиката бяха доминиращи. Всяка дискусия се въртеше именно около тази тема, тъй като няма да сбъркам, ако кажа, че отличителната черта на моето поколение бе, че то се занимаваше едновременно с литература и политика.

Напоследък обаче, въпреки че ми се е случвало често да следя и политиката, и развитието на литературата, става така, че когато мисля за политика, мисля само за политика, а когато мисля за литература, мисля само за нея. И днес, изправен пред тези две проблематики, изпитвам две отделни усещания, но и двете са усещания за вакуум: липса на политически замисъл, на който бих могъл да вярвам, липса на литературен замисъл, на който бих могъл да вярвам.

Но някъде дълбоко в себе си съзнавам, че възелът на отношенията между политика и литература, в който винаги се препъвахме на млади години, все още не е развързан и неговите разбридани и протрити остатъци се преплитат в краката ни.

Онова, което стана през шестдесетте години, промени дълбоко много от понятията, с които се сблъскахме, въпреки че продължаваме и днес да ги наричаме със същите имена. Все още не знаем какъв ще бъде крайният ефект от всичко това върху бъдещето на нашето общество, но още сега можем да кажем, че бе извършена революция в начина на мислене, интелектуален поврат. И ако трябва да дефинираме синтетично този процес, бихме могли с две думи да го определим като процес, сложил край на идеята за човека като субект на историята, и че

противникът, който свали от престола човека, също трябва да се нарича човек, но той е нещо много по-различно, под това понятие разбираме човешкия род на „големите числа“, нарастващи експоненциално по цялата планета, „бума“ на големите градове, неуправляемостта на икономиката и обществото, независимо към коя система принадлежат, края на икономическия и идеологическия евроцентризъм както искането за пълни права, предявено от изключените, потиснатите, забравените, беззащитните. Всички параметри, категории и антитези, с които си служехме за определяне, класифициране и проектиране на света, са поставени под въпрос. И то не само най-тясно свързаните с историческите ценности, но също така и онези, които ни се струваха най-стабилни антропологични категории: разум и мит, труд и съществуване, мъж и жена, че даже и полюсите на най-елементарните топологии: утвърждаване и отричане, горе и долу, субект и обект.

Онова, което ме безпокои през последните години в политиката и литературата, е тяхната неспособност да решават проблемите, пред които ги изправят тези промени в нашия начин на мислене.

Но може би трябва най-напред да опиша по-добре положението у дома, в нашия италиански литературен микрокосмос, за да изясня какво ново внесоха шестдесетте години.

През петдесетте години италианската литература, и по-специално романът, се стремеше да представи нравственото и социално съзнание на съвременна Италия. През шестдесетте години тази претенция бе атакувана на два фронта. Преди всичко на фронта на литературната форма, който не бе само формален, но и епистемологичен и есхатологичен, новият авангард атакува и постави под въпрос италианската проза, обвинявайки я, че е сантиментална, остаряла и лицемерно утешителна и че само чрез коренен поврат в езика, пространството и времето на повествованието тя ще може да изобрази съвременното и да демистифицира неговите илюзии.

Същевременно на фронта на политически ангажираната критика най-радикалното ѝ крило атакуваше и разгромяваше претенциите на ангажираната литература да служи за пример, обвинявайки я в народничество. И на този фронт следователно се подготвяше почва за реванш на авангардизма и въобще на литературата на отрицанието, т.е.

на онази, която не претендира да дава нагледни уроци, а служи само за сигнал за отбелязване на точката, в която се намираме.

Наред с тези два атакуващи фронта тук трябва да отбележа и трети, не по-малко важен: културният хинтерланд на италианската литература се обновяваше напълно — лингвистиката, теорията на информацията, социологията на средствата за масова информация, антропологията и етнографията, структурното проучване на митовете, семиологията, обновеното прилагане на психоанализата и марксизма станаха привични инструменти за разглобяване на литературния обект на неговите съставни части.

Мисля, че в този момент литературата се намиреше в многообещаващо положение. Теренът се разчистваше от големите недомислици и грешки, които бяха тежали върху следвоенните дискусии. Деструктурирането на литературната творба даваше възможност да се прокара пътят за преценка и ново структуриране. Но какво излезе? Нищо или по-скоро тъкмо обратното на онова, което можеше да се очаква. Причините бяха колкото вътре, толкова и извън литературата.

Новият политически радикализъм на студентите през шестдесет и осма се характеризираше в Италия с пълно отхвърляне на литературата. Предлагаше се не литература на отрицанието, а отрицание на литературата. Тя бе преди всичко обвинена, че е просто губене на време в сравнение с единствено значимото: действието. Това, че култът към действието е преди всичко стар литературен мит, бе разбрано много бавно, а може би все още се опитваме да го разберем.

Бих искал да изтъкна, че това отношение съвсем не бе погрешно: то означаваше отхвърляне на една посредствена „социална“ литература, отхвърляне на един неверен образ на ангажирания писател; по този начин се приближавахме повече до правилната преценка на социалната функция на литературата, отколкото чрез който и да е негоден традиционен литературен култ.

Но това същевременно беше — говоря в минало време, тъй като мисля, че нещата се попромения — признак за самоограничаване, стесняване на хоризонтите, неспособност да се видят нещата в цялата им сложност.

Когато политиците и политизираните проявяват прекален интерес към литературата, това е лош знак — лош преди всичко за

литературата, — защото тогава именно литературата се намира в най-голяма опасност. Но лош знак е също така, когато не искат и да знаят за нея — това се случва както на традиционно най-тъпите буржоазни политици, така и на най-идеологазираните революционери, което пък е лош знак преди всичко за тях, защото показват, че се боят от всяка употреба на езика, поставяща под въпрос сигурността на техния език.

Но така или иначе, срещата между двата авангарда — политическия и литературния — не се състоя. Литературният авангард бе засегнат главно от загубата на очаквания потенциален резерв от читатели. И победените през петдесетте години писатели превзеха отново загубените си позиции, тъй като вакуумът в литературата се запълва моментално: в най-лошия случай от некадърни, а в най-добрия — от традиционни писатели.

Напоследък всички най-опростителски политически течения се провалиха, разшири се осъзнаването на сложността на обществото, в което живеем, макар никой още да не може да претендира, че има в джоба си готови решения. Днешното положение в Италия се характеризира, от една страна, с нарастващо влошаване и покваряване на институциите, а от друга — с колективно съзряване и търсене на пътища за самоуправление.

Къде е мястото на литературата при такава ситуация? Трябва да кажа, че в литературата нещата не са по-розови, отколкото в политиката. От една страна, съществува национална читателска публика на италианския роман и тя се появява преди всичко, когато той третира политически проблеми и исторически сюжети от най-близката история, но не по дидактическите методи отпреди тридесет години, а проблематично. От друга страна, съществува натиск от средствата за масова информация, които тласкат писателя да пише във вестниците и да се изказва по телевизионни „кръгли маси“, като дава мнение по всички проблеми, от които разбира и от които не разбира. Така на писателя се дава възможност да заеме вакантното място на разбираем политически събеседник. Но да се правят повърхностни преценки без каквато и да е практическа отговорност, е много лесно, докато всъщност такава трибуна би трябвало да бъде най-трудното, пред което един писател би могъл да се изправи. Колкото повече политическият език става по-абстрактен и изнурен, толкова по-остро се усеща нуждата от по-непосредствен индивидуален език. И по-

предизвикателен — предизвикателството е най-търсената обществена функция в днешна Италия. Животът, смъртта, а и посмъртният живот на Пазолини утвърдиха ролята на писателя като предизвикател.

В това се крие една основна грешка. От писателя се иска да гарантира оцеляването на *хуманното* в един свят, в който всичко изглежда нехуманно: да гарантира оцеляването на един *човешки* разговор, за да ни утеши от загубата на човечност във всички други разговори и отношения. А какво се разбира под *хуманно*, *човешко*? Обикновено онова, което е весело, емоционално, наивно, леко, не строго принципно. Трудно ще срещнете днес човек, вярващ в нуждата от строга принципност и нравственост на литературата, които да се противопоставят и да превъзхождат фалшивата риторика, на другите начини на изразяване, наложени днес на света.

Тази година Нобеловата награда бе присъдена на Еудженио Монтале^[1], но малцина днес отбелязват, че силата на неговата поезия е в това, че тя ни говори с тих, смирен и несигурен глас, без да се надува и горещи. Тъкмо по тази причина той бе чул от мнозина и присъствието му остави отпечатък върху три поколения читатели. Така литературата прокопава своя път: нейното „въздействие“, нейната „власт“ — ако съществуват — са от този тип.

Днешното общество обаче налага на писателя, ако иска да бъде чул, да говори на висок глас, да лансира ефектни идеи сред публиката, да довежда до крайност всяка своя инстинктивна реакция. Но и най-сензационните и експлозивни твърдения минават край ушите на читателя като шумолене на вятър и той ги коментира с поклащане на глава, както се заканваме на дете, извършило лудория; всички знаят, че думите са само думи и не предизвикват никакво триене с околния свят, не крият никаква опасност нито за писателя, нито за читателя. Сред безбрежния океан от думи, печатани или излъчвани по етера — думите на поета и на писателя се губят.

В условията на литературна свобода тази свобода предполага общество в движение, в което много неща се променят (към по-добро или към по-лошо — това е друга тема), предполага също, че и в този случай под въпрос е отношението между литературното послание и обществото или по-точно — между посланието и възможността за създаване на общество, способно да го възприеме! Литературата е едно от средствата за самоосъзнаване на дадено общество, естествено, не

единственото, но то е съществено, защото корените му са свързани с произхода на различните видове познание, различните кодове и форми на критичната мисъл.

Погрешен възглед е да гледаме на литературата като на сбор от вечни човешки истини, които политиката е склонна да забравя и които трябва от време на време да ѝ се напомнят. Това схващане оставя несъмнено по-широк простор за литературата, но на практика ѝ възлага задачата само да потвърждава онова, което е вече известно, като си позволява тук-там и по някое елементарно и наивно „изхвърляне“, обогатено с младежка спонтанност и свежест. Зад тази концепция стои идеята, че съществува сбор от установени ценности, които литературата има за задача да опазва — класическата ѝ неизменна идея за литературата като гарант и хранител на дадена истина. Възприеме ли тази роля, литературата свежда себе си до една утешаваща консервативна и ретроградна функция. Според мен подобна функция причинява повече вреда, отколкото полза.

Ще рече ли всичко това, че всяко политическо използване на литературата е погрешно? Не, и аз мисля, че така както има погрешни, съществуват и правилни начини за използването ѝ в политиката.

Литературата е необходима на политиката преди всичко, когато тя дава глас на онова, което е все още безгласно, дава име на онова, което все още не е наименовано, и по-специално на онова, което политическият език изключва. Имам предвид аспекти, ситуации и начини на изразяване както на обективния, така и на субективния свят. Литературата е ухо, което хваща звукове извън диапазона, определен на езика на политиката, око, възприемащо нещата извън хроматичната скала на политиката. На писателя, именно поради индивидуалния и самотен характер на неговия труд, може да се случи да изследва зони — вътре и извън себе си, — които никой преди това не е изследвал; да прави открития, които рано или късно ще се окажат съществено поле за колективното съзнание.

И това е все още една косвена, непреднамерена и случайна полза. Писателят върви по своя път и случаят или определени социални и психически обстоятелства го довеждат до откриване на нещо, което може да се окаже важно и за политическата и социалната дейност. Задача на политико-социалния наблюдател е да не оставя нищо на

случая, да прилага собствените си методи и върху литературните явления така, че нищо да не му убегне.

Аз мисля обаче, че има и един друг вид влияние — не зная дали по-пряко, но със сигурност по-целенасочено — от страна на литературата, което се състои във възможността ѝ да налага начини на изразяване, на виждане, на въображение, на умствен труд, на съотношение и съпоставяне на факти, или с две думи, тя има възможност да създава (и под това имам предвид организация и избор) оня вид стойностни модели, които са едновременно и естетически, и етически, съществени за всеки замисъл за действие, особено в политическия живот. Вярвам в определен тип възпитателна функция на литературата, която може да даде плодове само ако се прилага по строго литературен път.

Всеки резултат, постигнат от литературата, ако е последователен и принципен, може да се разглежда като солидна отправна точка за каквато и да е практическа дейност за онзи, който се стреми да изгради солиден и комплексен умствен ред, включващ в себе си безредието на света и насочен да установи един толкова гъвкав метод, способен да запълни липсата на какъвто и да е метод.

Споменах два правилни начина, но ето че откривам и трети, свързан с критичния начин, по който литературата вижда самата себе си. Ако някога литературата се схващаше като огледало на живота или като пряк израз на чувства, днес ние не можем повече да пренебрегваме факта, че книгите се състоят от думи, знаци и начини на конструиране: следователно не бива никога да забравяме, че онова, което книгите ни съобщават, понякога не се осъзнава и от самия автор, че те понякога ни казват нещо различно от онова, което са искали да ни кажат, че във всяка книга има по нещо лично от автора, но и нещо, което е анонимно и колективно дело.

Този вид осъзнаване не влияе само върху литературата: той може да бъде полезен и за политиката, да ѝ помогне да открие доколко тя е вербална конструкция, мит, литературен *топос*. Политиката като литература трябва преди всичко да опознае самата себе си и да не се доверява на себе си.

Накрая искам да отбележа също, че ако днес е невъзможно за когото и да било да се чувства невинен, ако във всяко нещо, което човек върши или казва, можем да открием скрити подбуди и мотиви —

мотивите на белия човек, на мъжа, на онзи, който се ползува от определен доход или принадлежи към определена икономическа система, или който страда от невротичен комплекс, — то това не бива да поражда в нас нито чувство за универсална вина, нито да предизвиква универсално обвинение.

Още в момента, в който си дадем сметка за нашата болест или за нашите скрити подбуди, ние вече сме предизвикали кризисно състояние. От значение са начинът, по който възприемаме нашите подбуди, и начинът, по който изживяваме кризата им. Това е единствената ни възможност да станем по-различни от онова, което сме — единственият път за откриване на нов начин на съществуване.

[1] Еудженио Монтале (1896 — 1981) — италиански поет. — Б.р.

↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.